

Valsts elektrotehniskās fabrikas (VEF) izveides priekšvēsture

Gandrīz gadsimtu pēc Valsts elektrotehniskās fabrikas (VEF) izveides 1932. gadā aizvien atkārtojas jautājums par tās sākotnējo izcelsmi. Tā joprojām tiek saistīta ar vācu izcelsmes Krievijas impērijas laika „Krievu Baltijas elektrotehnisko rūpnīcu”, kura īsu laiku darbojas kā „Krievu elektriskās sabiedrības „Unions” Rīgas rūpnīca. Tā darbību beidz un tiek pilnībā evakuēta uz Krieviju 1915. gadā ar „Vispārējās Elektrības Kompānijas” (VEK) rūpnīcas Rīgā nosaukumu. Turklāt gan vācieši, gan krievi uzskata sevi par īstajiem šīs rūpnīcas saimniekiem un viņuprāt arī VEF veidotājiem.

Jau sākumā jāuzsver – VEF izveidei un darbībai ar minēto rūpnīcu nav nekāda saistība, izņemot 1927. gadā Latvijas valsts iegādātos un PTDGD pārņemtus minētās rūpnīcas izlaupītos un izpostītos korpusus.¹ VEF veidojās un izauga pavisam citā laikā un vietā, ar citiem uzdevumiem un darbiniekiem, ar savu attīstības gaitu un Latvijas kapitālu, arī ar Latvijai piemērotiem ražojumiem.

Šo nesaistību spilgti pierāda VEK rūpnīcas vēsture.

1888. gada 21. jūnijā Vācijas pavalstnieks Rīgas otrās ģildes tirgotājs Heinrihs Detmanis saņem atļauju ierīkot elektrotehnisku rūpnīcu „Krievu Baltijas elektrotehniskā rūpnīca” (Русско - Балтийский электротехнический завод). Līdz ar rūpnīcas īpašnieku un struktūras maiņu, mainās arī tās nosaukumi.

1898. gadā tā pāriet Vācijas firmas „Union Elektrizität Gesellschaft” Krievijas pārstāvniecības „Krievu elektriskā sabiedrība „Unions”” (Русское электрическое общество „Унионъ”) īpašumā. No šī nosaukuma vēl joprojām saglabājies ielas nosaukums gar rūpnīcas teritorijas austrumu pusi – Ūnijas (kādu laiku – Georgija Gailes)² iela.

1904. gadā vācu firma „Union Elektrizität Gesellschaft” apvienojas ar citu vācu firmu – AEG (Allgemeine Elektrizität Gesellschaft GmbH – Vispārējā elektrības sabiedrība SIA (SIA - sabiedrība ar ierobežotu atbildību)). Ar AEG nosaukumu rūpnīca darbojas gadu, līdz 1905. gadā pāriet tās meitas kompānijas – „Krievu sabiedrības „Vispārējā elektrības kompānija (VEK)” (Русское общество „Всеобщая компания электричества” (ВКЭ)) īpašumā. Ar šādu nosaukumu un šādā statusā rūpnīca darbojas līdz evakuācijai uz Harkovu 1915. gadā un arī Harkovā pēc atjaunošanas līdz tās nacionalizācijai.³

¹ PTD (1938). *Latvijas pasta, telefons, telegrāfs 1918.-1938.* Rīga: Pasta un telegrafa departaments, 227.lpp.

² Cīņa, Nr.99 (27.04.1969)

³ Hronoloģiskie dati par Vispārējo elektrības kompāniju (VEK) no: Grass K. (1964). *Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888.g. līdz 1948. gadam.* Rīga: mašīnraksts, VEF Vm 2874.

Daudzviet latviešu valodā ir ieviesies neprecīzs pēdējais rūpnīcas nosaukuma tulkojums. Tas tulkots nevis kā „Vispārējā Elektrības Kompānija (VEK)”, bet kā „Vispārējā Elektrības Savienība (VES)”. Arī vārds „Union” fabrikas nosaukumā pastāv neilgu laiku – nepilnus 7 gadus, un to nevar attiecināt uz visu rūpnīcas 27 gadu darbības periodu Latvijā. PTDGD nepārņem bijušos “Union” korpusus – PTDGD pārņem bijušos VEK korpusus, kuros neilgu laiku bija darbojusies „Krievu elektriskā sabiedrība „Unions””.

1. attēls. Krievu sabiedrība „Vispārējā Elektrības Kompānija”. Rūpnīcas ēku kopskats un kantoris Rīgā⁴

Ilggadējais VEF darbinieks Kārlis Grass veido apcerējumu par rūpnīcas vēsturi, aprakstot nevis rūpnīcas, bet vairāk bijušo un tolaik esošo VEF ražošanas ēku vēsturi. 1964. gadā sarakstītajā mašīnraksta materiālā „Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888. g. līdz 1948. gadam”⁵, viņš apraksta, it kā VEF vēsturi no 1888. gada līdz 1948. gadam. K.Grass raksta:

“Uz kara darbības drīzu izbeigšanos nebija ko cerēt. Cara armijas kara vadoņu nemākulīgas rīcības un tās ģenerāļu nodevības dēļ, kara darbības josla strauji tuvojās Rīgai. Lai Rīgas rūpniecības uzņēmumi nekristu ienaidnieku – vācu nagos, sākās to evakuēšana uz Krievijas vidienas apgabaliem.

1915. gada jūlija sākumā rūpnīca VES (*VEK (Vispārējā Elektrības Kompānija) AB*) saņēma rīkojumu darbu pārtraukšanai un evakuācijai. Divos mēnešos (jūlijā, augustā) visas

⁴ Attēls no A.Brikmaņa personīgās kolekcijas

⁵ Grass K. (1964). *Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888. g. līdz 1948. gadam*. Rīga: mašīnraksts, VEF Vm 2874.

rūpnīcas darba mašīnas un iekārtas tika demontētas, iekrautas vagonos un izvestas, daļēji uz Petrogradu un Maskavu, bet galvenām kārtām uz Harkovu. Rūpnīcas iekārtas, gatavo ražojumu, pusfabrikātu, materiālu u.c. izvešanai bija nepieciešami 1470 dzelzceļa vagonu.

Uz Harkovu evakuēja arī lielāko daļu, apm. 3000 rūpnīcas strādnieku un kalpotāju, kā arī apm. 3000 viņu ģimenes locekļu.”⁶

2. attēls. Krievu sabiedrības „Vispārējā Elektrības Kompānija” cehs evakuācijas laikā 1915. gada vasarā⁷

“Rūpnīca VES (*VEK! AB*) Harkovā pagaidām uz laiku iekārtojās bij. vācu firmas "Helferich - Sade" lauksaimniecības mašīnu rūpnīcas teritorijā un ēkās, kur uzstādot 425 darba mašīnas, ar 1. oktobri 1915. gadā turpināja pa evakuācijas laiku pārtraukto kara piederumu ražošanu. Tā paša gada beigās uz turieni tika pārvietoti arī Maskavā un Petrogradā evakuētie rūpnīcas strādnieki un iekārtas daļa.

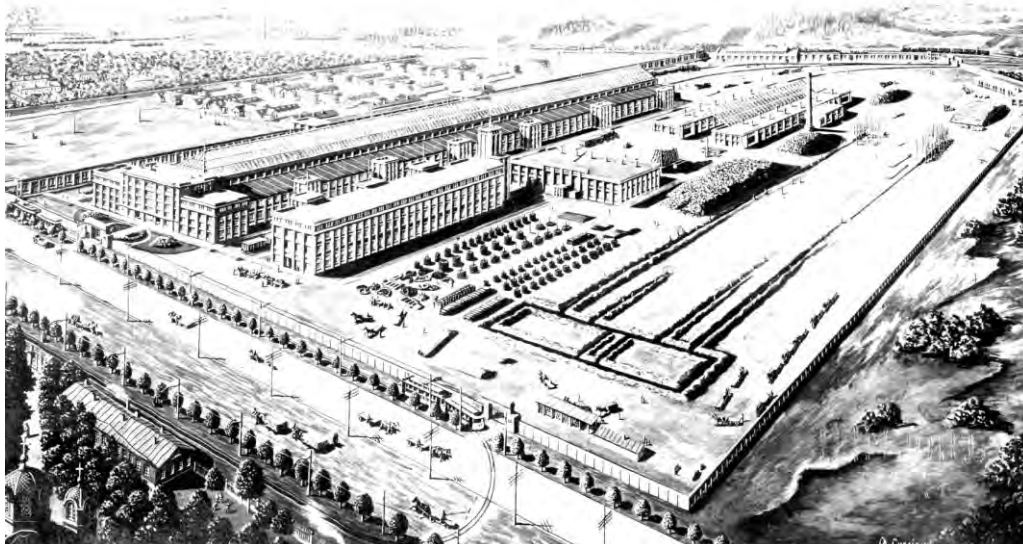
Vienlaicīgi Harkovā, pilsētas nomalē Čugujevas šosejā, uz 20 desetiņu liela gruntsgabala tika uzsākta Jaunās VES (*VEK! AB*) rūpnīcas ēku būve.

Ēku pirmās daļas izbūvi nobeidza, var sacīt, rekorda laikā. 1916. gada rudenī. Uz jauno rūpnīcu no pagaidu rūpnīcas nekavējoši pārvietoja strādnieku, darba mašīnu un iekārtu lielāko daļu.”⁸

⁶ Grass K. (1964). *Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888. g. līdz 1948. gadam.* Rīga: mašīnraksts, VEF Vm 2874, 36.lpp.

⁷ LNB projekts “Zudusī Latvija”, <https://zudusilatvija.lv/objects/object/19855/>

⁸ Grass K. (1964). *Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888. g. līdz 1948. gadam.* Rīga: mašīnraksts, VEF Vm 2874, 37.lpp.

3. attēls. Krievu sabiedrības „Vispārējā Elektrības Kompānija” rūpnīcas kopskats Harkovā, pēc tās izbūves 1916. gada rudenī⁹

“Jaunās rūpnīcas svinīga atklāšana notika 1916. gada 20. novembrī, piedaloties sabiedrības VES (*VEK! AB*) pārvaldei, pilsētas un gubernas varas iestāžu pārstāvjiem un arī garīdzniecībai.

Jaunā rūpnīca turpināja darbu zem vecā „Vispārējās Elektrības Sabiedrība” (*Vispārējās Elektrības Kompānija! AB*) nosaukuma.”¹⁰

4. attēls. Svinīga sanāksme sakarā ar jaunās rūpnīcas VEK atklāšanu Harkovā, 1916. gada rudenī¹¹

⁹ Grass K. (1964). *Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888. g. līdz 1948. gadam.* Rīga: mašīnraksts, VEF Vm 2874, 14. pielikums

¹⁰ Turpat, 37. lpp.

¹¹ Turpat, 15. pielikums

“No Rīgas evakuētā rūpnīca VES (*VEK! AB*) atpakaļ neatgriezās, tā palika Harkovā...”¹²

Gribēdams pierādīt pretējo, apraksta autors skaidri apstiprina, ka nekas no evakuētās VEK Rīgas rūpnīcas neatgriezās Latvijā un tai nav nekādas saistības ar VEF izveidi.

Paralēli VEF izveides saistībai ar „Vispārējās Elektrības Kompānijas” Rīgas rūpnīcu, bijušajā Padomju Savienībā tika, un vēlāk Krievijas Federācijā tiek nepamatoti propagandēta arī VEF izveides saistība ar cariskās Krievijas Rīgas Pasta un Telegrāfa apgabala telegrāfa aparātu darbnīcu.

Pirms Pirmā pasaules kara Rīgā pastāv Rīgas Pasta un Telegrāfa apgabals (Рижский почтово телеграфный округ)¹³ kā galvenā iestāde pasta, telegrāfa un telefona nozarē Vidzemes un Kurzemes guberņās. Tā pārstāvniecība atrodas Rīgā, Teātra bulvārī galvenajā pasta namā un tajā ir arī telegrāfa aparātu darbnīca. Tā ir neliela darbnīca ar nedaudz darbiniekiem, kura nodarbojas tikai un vienīgi ar telegrāfa (nevis telefona) aparātu tehnisko apkalpošanu un remontu. Telefona aparātus remontē atsevišķi katra privātā telefona kompānija. Pirmā pasaules kara laikā 1915. gadā telegrāfa aparātu darbnīcu ar visu personālu no Rīgas sākotnēji evakuē uz Tartu Igaunijā, vēlāk uz Tveru Krievijā. Daļa darbnīcas iekārtu nokļūst Maskavā. Evakuācijas un juku laikā Rīgas TA darbnīcā sāk strādāt arī telegrāfa mehāniķis Aleksandrs Tīpains.

Pēc Krievijas impērijas karaspēka atkāpšanās no Rīgas, to 1917. gada septembrī okupē vācu karaspēks. No 1917. gada decembra līdz 1918. gada februārim lielā daļā Latvijas teritorijas valda tā saucamā Iskolata padomju valdība. To padzen Vācijas karaspēks, ieņemdam visu Latvijas teritoriju. Pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas 1918. gada 18. novembrī un Ulmaņa pagaidu valdības izveides, reālā vara Latvijā tomēr joprojām pieder vācu okupācijas iestādēm.

1918. gada beigās Latvijas pagaidu valdības Iekšlietu ministrijā izveido Pasta, Telegrāfa un Telefona Pārvaldi (PTTP)¹⁴, kura vēlāk pāriet Satiksmes un darbu ministrijas pārziņā. Par tās darbību līdz 1918. gada beigām ir maz ziņu, šajā laikā notiek sarunas ar vācu okupācijas pārvaldi par sakaru iestāžu nodošanu civilpārvaldei¹⁵.

No 1919. gada janvāra līdz maijam Sarkanās armijas okupētajā Latvijas teritorijas daļā jau otro reizi saimnieko boļševiki – šoreiz P. Stučkas vadībā. Lielinieku (boļševiku) valdība 1919. gada janvāra sākumā, PTTP pārveido par Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas (LSPR) Satiksmes komisariāta Pasta, telegrāfa un telefona nodaļu (PTTN). A.Tīpains

¹² Grass K. (1964). *Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888. g. līdz 1948. gadam*. Rīga: mašīnraksts, VEF Vm 2874, 39.lpp.

¹³ Hofmarks, V. (2019). Telefons pirmskara Vidzemē un Ogrē. Smiltneiece E. (Sast.) *Ogres Vēstures un mākslas muzeja raksti* (68.-83.lpp.). Ogres Vēstures un mākslas muzejs, 69.-70. lpp.

¹⁴ Pagaidu Valdības Vēstnesis Nr.3 (24.12.1918)

¹⁵ Jaunais Vārds, Nr.4 (28.11.1918)

sadarbībā ar boļševikiem Maskavā un Latvijā noorganizē un veic darbnīcas iekārtu un materiālu atgriešanu Rīgā 1919. gada janvāra beigās. Pēc atgriešanās Tīpains ieņem darbnīcas vadītāja amatu.¹⁶ LSPR Pasta, telegrāfa un telefona darbnīca nodarbojas arī ar telefona aparātu remontu. 16. aprīlī darbnīcu apvieno ar Rīgas telefonu tīkla darbnīcu un noliktavu un tās abas pāriet PTTN pakļautībā. Bijušajā Latvijas PSR minētais datums uzskatīts par pasta, telegrāfa un telefona darbnīcas un tātad arī VEF dibināšanas dienu.

Laika periods no 1919. gada sākuma līdz maijam Latvijā ir sarežģītu sociālpolitisko un militāro norišu laiks. Tajā laikā Latvijā vienlaikus ir trīs valdības: viena Rīgā – P.Stučkas vadītā boļševiku valdība un divas Liepājā – provāciskā A.Niedras valdība un K.Ulmaņa Latvijas pagaidu valdība. Turklāt divas no tām atrodas uz sauszemes, bet viena uz ūdens – K.Ulmaņa Latvijas pagaidu valdība darbojas uz kuģa “Saratova” Liepājas ostas reidā.

1919. maijā reizē ar P.Stučkas padomju valdības atkāpšanos no Latvijas visu darbnīcas inventāru un materiālus atkal aizved uz Krieviju, un Latvijā tie nekad vairs neatgriežas. Darbnīcu pilnībā likvidē un visus tās darbiniekus atlaiž.¹⁷ Ar to arī beidzas cariskās Krievijas Rīgas Pasta un Telegrāfa apgabala telegrāfa aparātu darbnīcas vēsture Latvijā.

1919. gada maijā un jūnijā Rīgā valda zināms politisks haoss. Provāciskā A.Niedras valdība sadarbībā un pret darbībā ar ģenerālim fon der Golcam pakļautajiem vācu apvienotajiem bruņotajiem spēkiem cenšas noorganizēt Latvijas teritorijā esošo sakaru ierīču remontu. Ja militāristiem tas ir iespējams, tad civilajā sektorā jāveido pilnīgi jauna institūcija. Par to savās atmiņās A.Tīpains raksta: „... ar toreizējā Pasta, telegrāfa un telefona pārvaldes priekšnieka Eduarda Kadiķa parakstu vecākais mehāniķis A.Tīpains saņēma pavēli: organizēt un vadīt pārvaldes mehānisko darbnīcu ar uzdevumu remontēt resorā lietojamo tehnisko inventāru”¹⁸. Arhīvos nav atrastas ziņas par PTT darbnīcas dibināšanu 10. jūnijā. Tolaik “... iestāžu rašanās un organizēšanās bija tik saraustīts darbs, ka bieži vien par to trūkst ziņas rakstos, jo daudz kas tika kārtots mutes vārdiem ...”¹⁹

1919. gada 10. jūnijā no jauna A.Tīpaina vadībā izveido darbnīcu un noliktavu ar četriem darbiniekiem darbnīcā un trīs darbiniekiem noliktavā. Nav arī liecības par praktisko darbu šajā laikā, izņemot norādījumu, ka “Pasta un Telegrāfa Pārvaldei atvēlēja stāties pie telegrāfa satiksmes atjaunošanas Valkas virzienā.”²⁰ Varbūt A.Niedras valdība vēlas operatīvi zināt, kā

¹⁶ Tīpains, A. (2019). Kā pasta un telegrāfa departamenta galvenā darbnīca izauga par VEF. Bražis, I. (Red.), u.c. *Nezūdošās vērtības 1.grāmata* (21.-219.lpp.). Rīga: Latvijas Mediji, 42.lpp.

¹⁷ Puriņš, Ā. (1991?). *Rūpnīcas VEF vēsture. 1919.-1928*. Rīga: mašīnraksts, VEF vēstures muzeja Zinātniskā arhīva mape Nr.8, 11.lpp. (VEFVM A 8.1)

¹⁸ Tīpains, A. (2019). Kā pasta un telegrāfa departamenta galvenā darbnīca izauga par VEF. Bražis, I. (Red.), u.c. *Nezūdošās vērtības 1.grāmata* (21.-219.lpp.). Rīga: Latvijas Mediji, 26.lpp.

¹⁹ PTD (1938). *Latvijas pasts, telefons, telegrāfs 1918.-1938*. Rīga: Pasta un telegrāfa departaments, 9.lpp.

²⁰ Turpat, 152.lpp.

veicas viņu sabiedrotajam fon der Golcam pie Cēsīm kaujās pret latviešu un igauņu spēkiem. Nav zināms, vai šāda saziņa notikusi, bet vācieši pie Cēsīm cieš sakāvi, un K.Ulmaņa vadītā Latvijas pagaidu valdība 1919. gada 8. jūlijā atgriežas Rīgā.

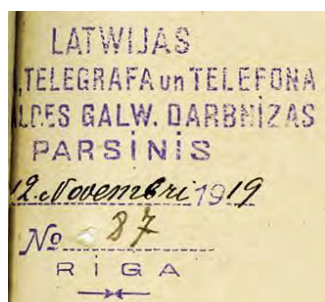
Turpmāk K.Ulmaņa pagaidu valdības karaspēks izcīna smagas kaujas pret avantūrista Bermonta – Avalova un fon der Golca apvienoto vācu karaspēku 1919. gada novembrī, aizstāvot Rīgu. Un tikai 1920. gada vidū atbrīvo pēdējās teritorijas Latvijas dienvidaustrumos – Latgalē no padomju Krievijas karaspēka.

Šādā vēsturiskā kontekstā veidojas Latvijas valsts. Tās tautsaimniecība ir pilnīgi izpostīta – tās praktiski nav.

10. jūlijā darbnīca reāli atjauno darbu. Darbnīcā ir 6 telefona aparāti darba kārtībā un 28 nederīgi lietošanai, viena nenokomplektēta virpa, vienas skrūvspīles un daži rokas instrumenti. Tātad praktiski nekas – tieši tik liels ir nākošā Latvijas sakaru rūpniecības flagmaņa VEF priekšteča mantojums no ķeizarkārītajās Vācijas un cariskās Krievijas bijušajiem saimniekiem.

No 1919. gada vasaras darbnīca darbojas nepārtraukti. Mainās tās nosaukumi (PTTP darbnīca, PTVGD galvenā darbnīca, PTGDG galvenā darbnīca, PTGDG galvenā darbnīca “Pērkons”, VEF), atrašanās vietas un ražojumi.

Pasta un telegrāfa departamenta galvenās darbnīcas nosaukums oficiālos dokumentos vienmēr lietots vienskaitlī. To nosaka 1927. gada 20. septembra Ministru kabineta “Noteikumu par Satiksmes ministrijas pasta un telegrāfa departamentu” 9.2. punkts²¹. Ir darbnīca (nevis darbnīcas) un darbnīcas (nevis darbnīcu) ražojumi. Ieskatam daži dokumenti:

5. attēls. Dokumenta fragments²²

6. attēls. Reklāmas sludinājums²³

7. attēls. Reklāmas sludinājuma fragments²⁴

²¹ Valdības Vēstnesis, Nr.237 (21.10.1927)

²² LNA-LVVA_4632_1_1_41_lp

²³ Rīgas Radiofona Programma, 1931. Nr. 59.

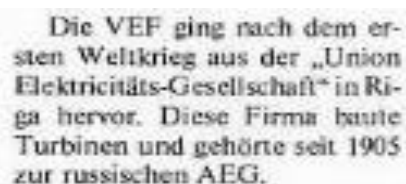
²⁴ Turpat, 1931.Nr. 94.

Līdz 1922. gada vidum PTVGD galvenā darbnīca veic tikai dažādus sakaru inventāra remontdarbus. 1922. gada otrajā pusē A. Tīpains panāk, ka valsts iestādes sastāvdaļa – PTVGD, iegūst pasūtījumu no valsts ne tikai labot, bet arī ražot telefona aparātus²⁵.

Pieaugot darbnīcas ražošanas nomenklatūrai un apjomam, tā vairākas reizes pārceļas uz lielākām telpām. Vispirms uz Slokas ielu 2, pēc tam uz Vidzemes šoseju 19, bijušajās VEK telpās. Tukšo un izdemolēto rūpnīcas korpusu izmantošana PTDGD vajadzībām tajā laikā bija likumsakarīga, jo gan iegādātās būves un zeme, gan darbnīca bija valsts īpašums. Rīgā bija daudz pamestu vai puspamestu bijušās Krievijas impērijas bijušo fabriku korpusi. Piemēram, Felzera & Co mašīnbūves fabrika, Gumijas ražošanas sabiedrība "Provodņik", Krievu – Baltijas vagonu fabrika, Brāļu Kleinu mašīnbūves fabrika, Leitnera velosipēdu fabrika, Vagonu un mašīnu fabrika "Fēnikss", Carl Zeiss optisko instrumentu darbnīca, Gustava Ērenpreisa velosipēdu fabrika u.c.

Vadoties no savas politiskās pārliecības, cilvēki ir mēģinājuši un mēģina pārveidot VEF izveides vēsturi atbilstoši savam skatījumam.

Vācu izcelsmes firmu lomu VEF izveidē 2. Pasaules kara laikā uzsver vācu okupācijas orgāni, norādot, ka firma AEG atgriezusies savās vēsturiskajās telpās. Šeit jāatzīmē, ka Otrā pasaules kara laikā VEF darbojas ar nosaukumu „AEG Ostlandwerk GmbH” (SIA AEG Austrumzemes rūpnīca). Atmodas laikā viens no kara laika VEF darbiniekiem, bijušais rīdzinieks, vācbaltietis Konrads fon Zengbušs apmeklē VEF muzeju. Vācu radiožurnālā viņš raksta:

Die VEF ging nach dem ersten Weltkrieg aus der „Union Elektrizitäts-Gesellschaft“ in Riga hervor. Diese Firma baute Turbinen und gehörte seit 1905 zur russischen AEG.

8. attēls. K. von Zenbuša raksta fragments²⁶

“VEF pēc Pirmā pasaules kara radās no “Uniona elektriskās sabiedrības” Rīgā. Šī firma būvēja turbīnas, un kopš 1905. gada piederēja krievu AEG.”

Tūlīt pēc VEF darbības atjaunošanas 1944. gada oktobrī Latvijas PSR presē sastopams necerēti objektīvs rūpnīcas pirmskara darbības vērtējums: “Pasaules slavu VEF guvusi ar savu precīzijas aparātu būvi. Tā ierīkojusi daudzas automātiskas telefona centrāles, uzstādījusi radio raidāmstaciju Klaipēdā un pa daļai Kuldīgā un Madonā. VEF ražoja arī kuģu un kara raidāmstacijas, kabeļus, spuldzes, fotopapīrus, baterijas un izgatavoja daudzas precīzas darba

²⁵ PTD (1938). *Latvijas pasta, telefons, telegrāfs 1918.-1938*. Rīga: Pasta un telegrafa departaments, 225.-226.lpp.

²⁶ Funk, 1989. Nr. 4, 67. lpp.

mašīnas, kas ražoja instrumentus līdz 1/1000 mm precizitātei. Tika iesākta koka konstrukciju lidmašīnu būve, kas vispasaules aviācijas sacensībā Anglijā ieguva otro vietu. Visā pasaulē bija pazīstams VEF ražotais smalkmehānikas un optikas meistardarbs — «Minox» — mazākais sērijveidīgā ražošanas procesā izgatavotais foto aparāts pasaulē.²⁷

20. gadsimta 40-to gadu otrajā pusē padomju Latvijas periodikā nav sastopami raksti par VEF vēsturi. Vēlāk, neskatoties uz tā laika padomju historiogrāfijas pamatnostādni – visa cariskās Krievijas mantojuma noliegšanu, padomju propaganda, noliedzot arī VEF pirmskara radiotehnikas sasniegumus, veido uzskatu, ka jebkurš VEF pirmskara ražojums ir Krievijas impērijas laika rūpnīcas nopelns. Tādējādi nepārprotami norādot uz VEF krievisko izcelsmi.

Sākums VEF pirmskara darbības nomelnošanai ir publikācija 1950. gadā žurnālā „Радио”. E.Strogoва rakstā „Latvijas radiatorūpnīcu cilvēki” lasāms: „Rūpnīca „VEF”, kura tika uzcelta vēl cariskās Krievijas laikā, buržuāziskajā Latvijā vilka nožēlojamu eksistenci. Tajā gatavoja kabatas lukturīšu baterijas, elektrospuldzītes un citu nejašu produkciju”.

Завод «ВЭФ», построенный еще во времена царской России, в буржуазной Латвии влачил жалкое существование. На нем делали батарейки для карманных фонариков, электролампочки и другую случайную продукцию.

9. attēls. Raksta fragments no žurnāla Радио²⁸

Vēlāk rūpnīcas VEF laikrakstā „Vefietis” bijušais VEK rūpnīcas strādnieks E.Reķis raksta:

„Rūpnīca, kurā mēs, biedri, tagad strādājam, ir radusies pirms 54 gadiem - 1897. gadā (*Pareizi 1888. gadā! AB*). Uzņēmīgs sīkrūpnieks Detmans tanī teritorijā, kur tagad paceļas mūsu sociālistiskās rūpnīcas korpusi, uzcēla nelielu darbnīcu”.²⁹

Sekojoš valdošajai ideoloģijai, ilggadējais VEF darbinieks Kārlis Grass veido aprakstu par rūpnīcas vēsturi. 1964. gadā sarakstītajā mašīnraksta materiālā „Valsts Elektrotehniskās rūpnīcas (VEF) vēstures apraksts”, viņš apraksta, it kā VEF vēsturi no 1888. gada līdz 1948. gadam. Pēc viņa apraksta nosaukuma noprotams, ka VEF ir radusies līdz ar „Krievu Baltijas elektrotehnisko rūpnīcu” 1888. gadā. Minētais materiāls glabājas VEF vēstures muzejā.³⁰

1968. gadā, veidojot VEF vēstures muzeju, VEF vadība gatavojas atzīmēt VEF it kā 80 gadu jubileju, un K.Grass daļēji maina savu nostāju. Izvēršas diskusija LKP CK galvenajā

²⁷ Сīņa, Nr.52 (25.10.1944)

²⁸ Радио, 1950. Nr.8.

²⁹ Vefietis, 29.11.1951.

³⁰ Grass K. (1964). *Valsts Elektrotehniskās fabrikas vēstures apraksts. Pirmā daļa par laiku no 1888. g. līdz 1948. gadam*. Rīga: mašīnraksts, VEF Vm 2874.

laikrakstā "Cīņa". Rakstā "Vēlreiz par VEF vēsturi" K.Grass raksta:

"Izlasījis «Cīņā» rakstu «Kas labāk — zīle rokā vai mednis kokā», kā rūpnīcas VEF darba veterāns, kas šeit nostrādājis no 1921. gada, gribēju izteikt arī savas domas.

Manuprāt, rūpnīcai VEF nav nekāda sakara ar barona H.Detmaņa 1888. gadā dibināto nelielo elektrotehnisko rūpnīcu, kura toreiz celta uz zemes gabaliņa, kas tagad ietilpst VEF rūpnīcas teritorijā.

Pēc manām domām, īstā rūpnīcas VEF priekštece ir pasta un telegrāfa darbnīca, kas ar Padomju Latvijas iestāžu sagādātām dažām mašīnām un darba rīkiem sāka strādāt 1919. gada aprīļa un maija mēnešos, vecās pasta ēkas pagraba telpās.³¹ To, ka "Padomju Latvijas iestāžu sagādātās dažas mašīnas un darba rīki" faktiski ir no Krievijas impērijas laikiem un tie 1919. gada maija sākumā atkal aizvesti uz Krieviju un Latvijā neatgriežas, K.Grass, protams, nepiemin.

Laikraksta redakcijas piezīmē norādīts, ka līdzīgās domās ir arī vairāki citi VEF darbinieki. Laikrakstā citēta VEF tehniski pētnieciskās nodaļas priekšnieka vietnieka J. Auzāna vēstule, kurā "viņš uzsver, ka nav pareizi par rūpnīcas priekšteci uzskatīt kādu uzņēmumu tāpēc vien, ka tas savā laikā atradās tai pašā vietā. 1924. gadā pasta — galvenās darbnīcas, no kurām vēlāk izauga «VEF», pārnāca uz bijušā Rīgas lombarda telpām. Bet nevienam neienāks prātā apgalvot, ka mūsu rūpnīca cēlusies no bijušā Rīgas lombarda."³²

Polemikas rezultātā VEF vecums tiek samazināts par 31 gadu, un 1969. gadā rūpnīca ar vērienu nosvin 50. gadu jubileju.

Ar līdzīgu politisko pārliecību ir arī atsevišķi bijušās PSRS bijušie pilsoņi 21. gadsimtā. Tas jūtams Krievijas radio kolekcionāra vēstulē kādam Latvijas radio vēstures interesentam.

Никакой сколько-нибудь самостоятельной радиотехники в Латвии никогда не было. Научные и конструкторские школы также отсутствовали. Мне неизвестно ни одно техническое решение из Латвии, которое оказало бы хоть малейшее влияние на ход мировой радиотехники. Всё заимствовалось из-за рубежа. В части случаев «воровским» методом, но по большей части договорным способом с известными зарубежными фирмами производителями, путём покупки комплектующих или той или иной технической документации и патентов, в том числе и лицензий на право производство того или иного вида и типа радиотехники. Если в довоенном СССР видали в гробу всех капиталистов, и передирали всё, что могли без всякой оплаты (а там, где было нельзя, всё же платили), то в буржуазной Латвии такие воровские технико-технологические трюки не проходили. Завод ВЭФ исключением не был. Но, по меньшей мере, 25% акционерного капитала на предприятии принадлежало фирме «Филипс», а вообще большая часть его принадлежала иностранному (германскому) капиталу, конечно, в ряде случаев и в подставном виде. Первый же взгляд на МД-39 (и не только на него) по элементной основе, комплектующим, компоновочном решении, технологическим моментам позволяет без всяких оговорок отнести его к типу изделий фирмы «Филипс», разумеется, с какой-то самопальной латвийской импровизацией. Это я так считаю лично.

10.attēls. Vēstules fragments³³

³¹ Cīņa, Nr.131 (07.06.1968)

³² Turpat

³³ Datorfaila fragments no A.Brikmaņa personīgās kolekcijas

Vēstules autors uzskata, ka nekādas patstāvīgas radiotehnikas Latvijā nekad nav bijis, masveidā no ārzemēm ir zagti firmu patenti. 25% VEF akciju kapitāla ir piederējis firmai Philips, un kopumā lielākā akciju daļa ārzemniekiem (vāciešiem). Visi Latvijā ražotie radiouztvērēji ir samontēti no ārzemju detaļām. Tajā skaitā arī uztvērējs Vefsuper MD/39 (un ne tikai tas) ir veidots uz Philips elementu bāzes, no tās komplektējošām detaļām, kopējot tās ražošanas tehnoloģiju, un uztvērējs veidots ar kaut kādu primitīvu latvisku improvizāciju.

Diemžēl nekāda diskusija ar minēto biedru nav iespējama. Viņa politiskā pārliecība ir stiprāka par faktiem un tā neatļauj pat atzīt, ka VEF bija valsts īpašums, nemaz nerunājot par iespēju diskutēt par citiem izdomātiem pieņēmumiem.

Nobeigumā vēlreiz: VEF veidojās un izauga kopā ar Latvijas valsti, lai ražotu Latvijai nepieciešamos izstrādājumus, ar Latvijas speciālistiem un kapitālu, ar valstij piemērotu attīstības gaitu.